Врз основа на член 55 став 1 од Законот за организација и работа на органите на државната управа („Службен весник на Република Македонија” бр. 58/00, 44/02, 82/08, 167/10 и 51/11)„ како и врз основа на член 30 од Законот за основно образование („Службен весник на Република Македонија” бр. 103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14 и 116/14) министерот за образование и наука ја утврди Наставната програма по ликовно образование за IX одделение на деветгодишното основно образование за учениците со мултихендикеп во посебните училишта и посебните паралелки во основните училишта.

АДАПТИРАНА
НАСТАВНА ПРОГРАМА
ЗА УЧЕНИЦИТЕ СО
МУЛТИХЕНДИКЕП

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА
БИРО ЗА РАЗВОЈ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

ЛИКОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

IX ОДДЕЛЕНИЕ

ДЕВЕТГОДИШНО
ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Скопје, август 2015

1. Вовед

Предметот ликовно образование преставува составен дел од концептот за деветгодишнообразование. Се изучува како задолжителен предмет во третиот период од основното образование од VII до IX одделение со по два часа неделно, односно 72 часа годишно.
Ликовното образование нуди можност застекнување трајни и употребливи знаењаи вештини за ликовно изразување.Тоа им помага на учениците да го спознаат светот и да сеинтегрираат во него.
Преку наставата по ликовно образование се поттикнува психомоторниот, емотивниот и интелектуалниот развој на учениците, се развива и нивната фантазија и чувство за естетско проценување. Ученикот/ката учи да набљудува, да ги спознава уметничките вредности и да воспоставува врска со уметноста која ќе биде присутна во текот на целиот негов/нејзин живот.
Ликовното образование се темели на процесот на истражување и творењето. Тоа ги уважува и ги следи развојните фази на учениците за нивното ликовно изразување и творење. Од наставникот бара креативени флексибилен пристап во реализацијата на наставата според интересот и способностите на учениците.
Предложените активности и методи во наставната програма овозможуваат интеграција на содржините на програмата поликовно образование со содржините напрограмите по другите задолжителни изборни програми.

.

2. ЦЕЛИ ЗА РАЗВОЈНИОТ ПЕРИОД VII до IX ОДДЕЛЕНИЕ

Учеикот/ученичката
-да ги проширува своите знаења за ликовниот јазик и ликовното изразување;
-да развива интерес, фантазија и креативност за ликовно изразување;
-да ги изразува самостојно и слободно своите сознанија, чувства, доживувања и впечатоци, мислии фантазии со помош на ликовниот јазик и творештво;
-да ги применува стекнатите знаењаи вештини за ликовно изразување;
-да ги негува културно-хигиено-техничките и работните навики;
- да гради позитивен однос кон културното наследство од различни етнички заедници;
-да стекне основни познавања од историјата на уметноста и теоријата на уметноста;
-да ја восприема природата и средината во која што живее како естетска вредност, инспирација за ликовно истражување и простор за ликовно делување;
-да го почитува своето и ликовното изразување на другите;
-да се ослободува од стрес, емоционална напнатост преку ликовното изразување;
-да го проширува иприменува знаењата во користењето на информатичката технологија во ликовното изразување.

3.ЦЕЛИ НА НАСТАВАТА VIII ОДДЕЛЕНИЕ

Ученикот/ученичката:

.

- да го надградува творечкото мислење и ликовно - практичната работа согласно индивидуалните особености, сензибилтетот и интересот за одреден актуелен проблем;
- да ги проширува знаењата за ликовните елементи и принципи и свесно да ги користи во создавањето на индивидуални ликовни дела;
- да ги трансформира своите перцепции од природата, појавите, предметите и чувствата во ликовен израз со индивидуален пристап;
-да ги развива способностите за забележување и изразување на визуелните сензации преку аналитичко размислување;
-да ги разбира ликовните елементи како изразни средства за креативно изразување;
- да ги продлабочува веќе стекнатите сознанија за ликовните техники и да усвојува нови сознанија и постапки во нивната примена;
- да избира ликовни материјали и техники со кои ќе создаде карактеристичен, индивидуален ликовен израз;
- да се поттикнува за истражување на современите тенденции во уметноста;
- да разликува репрезентативен од апстрактен ликовен израз;
- да се оспособува креативно да ги реализира своите идеи, ставови и емоции создавајќи фигуративни и нефигуративни (апстрактни) композиции;
- да ги применува стекнатите естетски вредности во сопственото секојдневно живеење и работа;
- да ги препознава улогата на дизајнот и визуелните комуникации и основите на архитектурата и урбанизмот;
- да умее да ги воочи карактеристиките на ликовниот јазик, мотив, ликовна техника и друго во делата на познати автори;
- да препознава и користи визуелна метафорика: симбол, знак, асоцијација, алегорија, персонификација и друго;
- да ги применува своите способности и знаења во чувањето на природата и ликовното обликување на непосредната околина во која живее;
- да се оспособи да ги открива своите ликовни, мануелни и други способности во функција на изборот на својата идна професија;
- да умее да организира творечки процес и да формира култура на работа;
- да анализира ликовни дела од познати уметници со нивните стилски, историски и индивидуални карактеристики;
- да учествува со свои ликовни творби на ученички ликовни изложби и манифестации и активно да ги следи другите активност од областа на културата;
-да се поттикнува да го негува и чува своето национално и да се запознава со светското културно-историско наследство

- да се оспособи да ги открива своите ликовни, креативни, иновативни, мануелни и други способности во функција на изборот на својата идна професија;
- да го надградува творечкото размислување и ликовно- практичното изразување согласно индивидуалните способности и сензибилитетот за развивање на самостојност и претприемачки дух;
- да се поттикнува да учествува во организирање на комерцијални ученички ликовни изложби и манифестации за создавање на бренд, свесност за постоење на пазарот;
- да ги развива способностите за иновации и претприемништво преку креативно ликовно изразување;
- да се оспособи да ги применува стекнатите ликовни вештини за иновативно размислување и негување на претприемачки дух во понатамошното образование.

4.КОНКРЕТНИ ЦЕЛИ

Цртање			
Цели	**Содржини**	**Поими**	**Активности и методи**
Ученикот/ученичката: -да се поттикнува да употребува линии со различен карактер кои соодвествуваат со индивидуалниот карактер наученикот и потребите заликовен израз; -да се поттикнува да избира цртачки материјали кои најдобро одговараат на индивидуалниот ликовени израз; -да ги развива способностите за забележување и изразување со споредување на визуелните сензации во цртежите;; - да се оспособува да ги употребува сознанијата за перспективата (линеарна перспектива со две збирни точки- жабја и птичја перспектива);	Ликовен јазик Индивидуалност во ликовниот израз Ликовни материјали и техники Видови на перспектива	-Мека (топла) линија -Студија на пропорции - Жабја Перспектива -Птичја перспектива -Материјализација -Нетипични цртачки постапки	-Со насоки од наставникот изработува цртеж со индивидуални карактеристики. -Во вид на игра наставникот и ученикот создаваат цртеж употребувајќи линии со различен карактер (меки (топла), остри, куси, долги, испрекинати…). - Изработува цртеж со даден пример во различни цртачки техники (молив, туш, јаглен, бајц…) кои одговараат на различните индивидуални потреби. -Низ игра создава студија на големини (пропорции) користејќи ја постапката на визирање. - Заедно со насока и гледање со наставникот создава цртеж со линеарна перспектива (перспектива со една и

-да сеоспособува да создава композиција чија ликовна структура, дејствува единствено, со индивидуални карактеристики, ликовно-естетски издржан, со сугестивен израз; -да се оспособува да ги истражува можностите за изразување со физичка интервенција врз колажиран цртеж со различни постапки; - да ги развива способностите за креативно и иновативно ликовно изразување- цртање за нов современ комерцијален производ;			со две збирни точки). - Со помош на наставникот користи плоштини со различни валерски интензитет и текстура при материјализацијата на предметите (со лавирање, сенчање, шрафирање, бришење…). - По даден пример избира линии со слични карактеристики (насока, дебелина, должина, интензитет…) и ги користи така што цртежот делува единствено и сугестивно. -Со помош на наставникот формира мислење за ученички цртежи и цртежи на познати уметници и коментира за мотивот, употребата на ликовните елементи и постапки при создавањето на делото. - Со помош на наставникот разговара за специфичните односи на ликовните елементи и нивното влијание врз чувствата на гледачот. -Црта нов современ комерцијален производ (хибриден автомобил, мобилен телефон, шише за вино, еко амбалажа, велосипед...);

Сликање			
Цели	**Содржини**	**Поими**	**Активности и методи**
Ученикот/ученичката: -да се оспособува да го разбере значењето на поимите моделација и модулација и соодветно да ги применува во својот ликовен израз -да се поттикнува да формира колористичка хармонија или контраст прикажувајќи ги сопствените чувства или доживувања -да се постигне единство во ликовниот израз користејќи акцент со различни ликовни елементи (боја, форма, големина) при создавање на реперезентативна или апстракна композиција -да се запознае и да ги користи различните видови на композиција -да се поттикнува да комбинира свесно различни видови на композиција -да се оспособува да компонира ликовни елементи создавајќи статична или динамична композиција која делува со своето единство -да се оспособува да ги разликува особеностите наа класичните сликарски постапки- галериска слика, мозик, витраж, фреска; - да се упатува во современите ликовни тенденции и да ги усвои естетските вредности , како дел од секојдневното окружување, да воочува неочекувани ликовни решенија во својата околина и да се	Сугерирање на третата димензија Колористичка композиција Видови на композиции	- Моделација (повторување) Модулација -Лирска и драмска композиција -Отворена , затворена, полузатворена, кружна, пирамидална, дијагонална композиција -Слика-објект -Ликовен хепенинг -Ликовна интервенција	-Користи светло- темен контраст и топло- студен контраст за прикажување на формите и просторот. -Воден од наставникот користи хармонични бои во молски клуч при изразување на лирски чувства предизвикани од одредена музика, текст, филм,слика... -Низ игра цртање прикажува драмска атмосфера (вознемиреност, раздразнетост, гнев, потресеност, неизвеснос..) со контраст на боја или светло-темно -Со помош на наставникот ликовните елементи ги организира во композиција (отворена, затворена, полузатворена, кружна, пирамидална, дијагонална...) која соодвествува на индивидуалните потреби -Со дадени примери- создава слика користејќи сликарски материјали (отпадни материјали..) со помош на несликарски постапки (аплицира, отпечатува, испреплетува) напуштајќи ја дводименззионалноста на сликата, слика објект, ликовна интервенција, ликовен хепенинг.. -Заедно со наставникот ги воочуваат особеностите на

труди естетски да делува на сопствениот животен простор - да ги развива способностите за креативно и иновативно ликовно изразување- сликање за нов современ комерцијален производ;			одредени сликарски техники и ги познава постапките за нивно реализирање -Со насока од наставникот ги користи современите технички достигнувања во реализација на сопствените естетски идеи, користи компјутер, фотоапарат или видеокамера. -Слика нов современ комерцијален производ (хибриден автомобил, мобилен телефон, шише за вино, еко амбалажа, велосипед...);
Графика			
Цели	**Содржини**	**Поими**	**Активности и методи**
Ученикот/ученичката: - дасе поттикнува да ги препознава карактеристиките на графичкиот израз – ликовно подрачје; - да го разбере значењето и свесно да користи идејни решенија – скици за реализација на графика во различен материјал и техника; -да се оспособува да умее да комбинира контрасти на линии и плоштини и текстура во графичкиот израз; - да се поттикнува да постигнува рамнотежа во графичкиот израз - да се оспособува да истражува, експерименти-ра и твори во графички израз со користење на можностите на компјутерската технологија; - да се запознае со процесот на изработка и печатење на графички листови; - да се поттикнува да истражува,	Особености на графичкиот израз Контраст на линии и плоштини Контраст на текстури Рамнотежа во графиката Иновации во графичкиот израз – компјутерска графика	- Графичка плоча-матрица, графички лист - Рамен печат, висок печат, длабок печат - Контраст, текстура, материјализација - Видови ратер-светлосна градација	- Со водење од наставникот разликување ликовни подрачја и објаснуваување на карактеристи-ките. - Демонстрирање и објаснување од страна на наставникот примери на разни графички техники: литографија, сито печат, батик и др. техники во рамен печат. - Подготвувасо наставникот клише – плоча за печатење графика и отпечатува графички лист комбинирана техника. - Користење длабок печат, сува игла со длабење (гребење) на алуминиумска (рендгент филм) плоча - Експериментирање со примери од наставникот со различни ликовни елементи за добивање графичка рамнотежа.

препознава и споредува различни графички техники (за нивните технички карактеристики и естетски вредности) во делата на познати светски и домошни уметници; - да се запознава со новите тенденции во графичкиот израз и печатање (инк жет, плоттер, катер, сув и воден печат, позлата); -да се запознае со процесот на опремување и организирање на графички листови во изложбен			- По даден пример-создавање варијанти на иста графика користејќи едноставни цртачки (компјутерски) програми. - Посета на графички ателјеа, работилници и печатници и демонстрирање на подготовка и отпечатување на графички лист во комбинирани техники. - Се демонстрира како се опремува графички лист и се прикажуваат квалитетно опремени графички листови. Аранжирање на графичка изложба.

Скулптура			
Цели	**Содржини**	**Поими**	**Активности и методи**
Ученикот/ученичката: - да се поттикнува да го разбира односот идеја-материјал-техника; - да согледува дека материјалот и техниката треба да бидат прилагодени на идејата; - да стекнува сознание за улогата на тежината и бојата на метеријалот во скулптурата; - да запознава видови патина и нејзината улога во скулптурата; - да се оспособува да имплементира нови начини на комбинирање, разложување, редефинирање, како методи во твречката работа;	Скулпторски средства и матерјали / конструирање / обликување (материјали и техники) Ликовни елементи и принципи во скулптурата (форма-волумен, рамнотежа, боја, простор, единство, композиција)	- Композиција - Маса и волумен - Линија - Боја во скулптурата - Разложување, редефинирање	-Компонирање форми со различна големина во компактна, акумулирана или дисперзирана композиција. - Се покажуваат форми од различен материјал за да се доживее материјалот.- сензорно да се стимулираат . - Со наставникот комбинирање и истражување со материјали со различна природа и особеност. - Се демонстрира однос на два или повеќе различни материјали. - Формирање ликовен објект со креативен пристап на на

- да стекнува сознание за проширеното значење на поимот скулптура; - да стекнува сознание за интервенција во просторот, инсталација и уметнички објект; - да ја разбира употребата на современите технологии во скулптурата; - стекнува елементарни сознанија за концептуални мисловни објекти и користењето на текст во скулпурата (уметноста). - да ги развива способностите за креативно и иновативно ликовно изразување-моделирање за нов современ комерцијален производ;	Моделирање / Конструирање Интервенција / Инсталација Естетско проценување на дела од скулптурата /Ученички творби	- Интервенција во простор - Инсталација - Уметники објект - Простор - Видеоарт - Сувенир, релјеф	комбинирање на сликарски и скулпторски постапки. -Демонстрирање примери со нагласена улога на бојата во скулпторското решение. - Артикулирање инсталација користејќи ја линијата како примарна алатка или метод. - Прикажување примери на слика и скулптура како една целина. - Во училницата наставникот демонстрира можна ликовна интервенција или инсталација. - Учествува во креирање на амбиентално скулпторско решение во интериерот или екстериерот на училиштето. - Користење на различни медиуми и техники во формирање на мултимедијален израз. - Моделира нов современ комерцијален производ (хибриден автомобил, мобилен телефон, шише за вино...); - Индивидуално моделирање на македонски сувенир (релјеф со мотив од: Скопје,Охрид..., сакрални објекти, археолошки објекти...) за комерцијална намена-туризам.

Дизајн и визуелни комуникации			
Цели	**Содржини**	**Поими**	**Активности и методи**
Ученикот/ученичката: -дасе поттикнува да ја воочува улогата на украс-декорацијата и да разликува видови декорации со елементи од флората, фауната, геометријата; - да се запознава со калиграфијата и употребата на вињетата во декорирањето на различни текстови; - да се запознае со историскиот развој на креирање облека за одредена пригода; -да се запознае со естетскиот и технолошкиот развој на одреден индустриски производ -да се запозне со значењето на визуелните медиуми во комуникацијата и да ги препознава различните видови на визуелни медиуми; - да ги развива способностите за креативно изразување со фотографија и да ја разбере нејзината употреба во графичкиот дизајн; - да експериментира со компјутерски програми за добивање визуелни ефекти и анимација; -да се запознае со особеностите и можностите за креативно изразување во видеоартот; - да се поттикнува да препознава разни уметнич-ки занаети и дела од народното творештво и современиот живот. - да ги развива способностите за креативно и иновативно дизајнерско ликовно изразување за нов современ комерцијален производ и да ја разбере неговата употреба во современиот и	Декорацијата во функција на дизајнот Индустриски дизајн Графички дизајн Компјутерска графика Уметнички занаети Комерцијален производ Амбалажа за македонски производ Иновативност, креативност, претпримништво, конкурентност, самостојност, бизнис...	Украс – декорација, розета вињета арабеска Костимографија (повторување) модно креирање Храфички, индустриски дизајн Реклама Спот Билборд Видеоклип Амбалажа Фотографија Плакат Стрип Анимиран филм Видеоарт Златар, кујунџија, плетеница, вез, ткаење-ткаенина, македонски филигран. -лого -комерцијален производ -амбалажа -сувенир -цена на ликовно дело	- Препознавање со видови декорации (орнамент, розета, фриз, арабеска…) и изработување декорација по сопствен избор. -Осмислување- со наставникот и изработување декорација за текст (вињета) и разновидни фонтови (изработка на иницијали, лого, графит). - Разгледување, воочување и изработување нацрт скица за облека за одредена пригода (модно креирање, костимографија, работна облека…). - Разгледување дизајн на видови индустриски производи од различни временски периоди и изработување скици на еден производ -Изработување дизајн на индустриски предмет (телефон, телевизор, автомобил, мотоцикл...). - Разгледување различни видови визуелни медиуми (реклама, спот, видео клип, билборд, амбалажа, плакат и реклама, графит) со хуманирна, политичка и културна содржина и ги коментира симболиката и значењето на знакот, бојата и др. ликовни елементи врз гледачот. -Обработка на фотографија со помош на компјутер и да ја употреби како апликација во рекламна цел. - Изработување едноставен стрип

секојдневниот живот; - да експериментира со компјутерски програми за развивање иновативност и креативност во дизајњирањето; -да развива дизајнерски способности за бизнис, претпримништво, конкурентност, самостојност...			-цртеж или анимиран филм со компјутер. - Изработување, снимање и монтирање кратки видеоматеријали на теми соодветни на возраста. - Разгледување дела од различни видови на уметнички занаети од народното творештво и коментирање за нивната естетска и утилитарна функција -(домашна задача) Самостојно иновирање и дизајнирање на македонски филигран; -Дизајнира нов современ комерцијален производ (хибриден автомобил, мобилен телефон, шише за вино, велосипед...); -(истражувачка активност) Компјутерско осмислување и изработување на дизајн за модерна амбалажа за македонски производи за извоз за широка потрошувачка; -Отварање на изложба (за индустријата, претставништва, фирми, бизнисмени на државно или локално ниво) за нови комерцијални, индустриски креативни и иновирани дизајнирани производи; -Наставникот дава за домашна истражувачка активност, зошто различни уметнички дела (слики, скулптури, графики, дизајни и др.) имаат различни цени и се дискутира на час.

IX одд. - автори и дела:
Ученикот/ученичката се запознава со тројца автори од наведената листа (по избор на наставникот):

Цртање - IX одд. (ориентационо 6 часа):
Андреа Мантења, Албрехт Дирер, Адолф Менцел, Леонардо да Винчи, Питер Бројгел, Едгар Дега, Тулуз Лотрек, Анри Матис, Пабло Пикасо, Ван Гог, Георг Грос, Ханс Хартунг, Пол Кле, Раул Дифи, Дејвид Хокни, Никола Мартиновски, Борко Лазески, Ордан Петлески, Стефан Маневски, Танас Луловски, Ристо Калчевски, Иван Велков, Васко Ташковски….

Сликање - IX одд. (ориентационо 8 часа):
Густав Курбе, Едгар Дега, Ежен Делакроа, Едуард Мане, Пол Гоген, Ван Гог, Анри Матис, Емил Нолде, Кандински, Салвадор Дали, Хуан Миро, Пол Кле, Мондријан, Марк Шагал, Виктор Вазарели, Џексон Полок, Кристо, примери на витражи од готскиот период, Никола Мартиновски, Петар Мазев, Танас Луловски, Димитар Кондовски, Спасе Куновски, Томо Шијак, Славчо Соколовски, Жанета Вангели, Јован Шумковски, Симон Шемов, примери на мозаици од Стоби, Хераклеја, Плаошник…, примери од кинеска, африканска уметност, уметност на Маите и Инките…

Скулптура - IX одд. (ориентационо 8 часа):
Петар Хаџибошков, Стефан Маневски, Томо Шијак, Петре Николовски, Глигор Стефанов, Станко Павлески, Беди Ибрахим,Исмет Рамиќевиќ Константин Бранкуси, Умберто Бочиони, Даниел Споери, Фернандез Арман, Енрико Баи, Марсел Дишан, Николас Шефер, Едуардо Паулоци, Доналд Џад, Бари Фланаган, Душан Џамоња, Демиен Хирст, Тони Крег, Џеф Кунс, Маурицио Кателан.

Графика - IX одд. (ориентационо 6 часа):
Франциско Гоја, Пабло Пикасо, Лотрек, Едвард Мунк, Енди Ворхол, Антонио Тапи , Роберт Раушенберг, Нори Сампсонг, Драгутин Аврамовски- Гуте, Ристо Калчевски, Симон Шемов, Димитар Малиданов, Славица Јанашлиева.

Дизајн и визуелни комуникации - IX одд. (ориентационо 8 часа):
Примери на декорации од готски објекти, византиски или муслимански верски објекти, илуминирани текстови, Жан Пол Готје, Коко Шанел, Армани, Хуго Бос, Вивиен Вествуд, примери на дизајн од Нокиа, Сименс, Сони, Рено, Цитроен…, Волт Дизни,чак Џонс, руски анимирани филмови, Енди Вофрхол, Ман Реј, Ричард Хамилтон, Костадин Танчев- Динка, Благоја Дрнков, Александар Цветковски, Ладислав Цветковски.

Напомена за начинот на планирање и реализација на наставите програми

Во паралелките во Посебните основни уч;илишта и во посебните паралелки при редовните училишта составот на учениците е хетероген. За учениците со посебни образовни потреби, согласно видот и степенот на попреченоста, треба да се практикува строго диференциран и индивидуализиран пристап во рамките на воспитно- образовниот процес. Ваквиот приод е во функција на нивните

индивидуални специфичнипотреби, а се очекува да резултира со развивање на индивидуалните потенцијали и секако максимални академски постигања.
Значи наставниците кои реализираат настава со овие ученицитреба:
- да се обидат при изготвувањето на планирањето (доколку видот и степенот на попреченоста на учениците во паралелката го дозволува тоа) да планираат исти содржини, цели иактивности за целата паралелка;
-за учениците во паралелката чијвид и степен на попреченост не дозволува наставниците да планираат исти содржини,цели и активности за целата паралелка, тогаш за нив треба дапланираат парцијална партиципација во рамките на содржините, целите и активностите кои ги реализира целата паралелка.
-доколку видот и степенот е многу сериозен наставникот пристапува кон изготвување на интерениндивидуален образовен план за тие ученици во рамките на адаптираните наставни програми (при изготвување на ИОП наставникот може да користи наставни содржини и цели и од наставните програми од предходните учебни години. Кога наставникот во ИОП користи наставни содржинии цели и од наставните програми одпредходните ужебни години, треба да ги наведе одделението, содржините, како и целта на нивно повторно обработување.

5. КАРАКТЕРИСТИКИ НА УЧЕНИЦИТЕ СО МУЛТИХЕНДИКЕП И ДИДАКТИЧКИ ПРЕПОРАКИ

Учениците со мултихендикеп имаат сиромашна меморија, лабилно и краткотрајно внимание, ограничено логично расудување, редуцирана способност за имагинација и апстракција. Кај ученикот со мултихендикеп примарни пречки се сериозни пречки во психичкиот развој, но тие , исто така може да имаат и редукција на слухот и/или видот и симптоми на аутизам. Повеќето од нив се потполно зависни од околината, односно потребен им е постојан надзор. Новото градивокај овие ученици треба да се изложува етапно. При објаснување на новите поими треба да планира доволно време и да користи соодветни средства и помагала, конкретнипредмети, внимателно избрани слики, цртежи, илустрации,филмови.
Развојот на говорот и слушањето траат во сите етапи од основното образование. Заради тешкотиите во разбирањето на многу изрази,факти, апстракции треба да се организираат и говорни и слушни вежби.
При усното проверување на нивотона постигањата , наставникот треба да поставува јасни разбирливи прашања- задачи..
Писменото проверување овозможува проверка на содржината, способноста замислење и писмено изразување..
Развојот и учењето на учениците со мултихедикео и со оштетен вид сеодвива со побавно темпо. Кај овие лица е потребно постојано зборување, усно обраќање, објаснување, разговор.
Учениците со мултихендикеп со симптоми на аутизам манифестираат доцнење во развојот на говорот и јазикот. Карактеристично за некои од нив е дека без некоја причина во одредени ситуации реагираат агресивно и автоагресивно .

Многу често пружаат отпор на воведување на евентуални промени од било каква природа. Кај нив постои постојано повторување наодредени зборови и фрази (ехолалија) како и повторување наодредени движења (ехопраксија). Изразената хипо или хиперактивност е, исто така нивна карактеристика.

Учениците преку оваа наставна програма треба се поттикнат да размислуваат за својата идна професија и да ги развиваат ликовните способности за креативност, иновативност и претпримаништво.

РАБОТИ НА КОИ ТРЕБА ДА СЕ ВНИМАВА ПРИ ИЗВЕДУВАЊЕ НА ЛИКОВНАТА АКТИВНОСТ

- **Обезбедување на визуелна подршка**- Децата со аутизам често се високо визуелни (потребни им се визуелни модели, визуелни инструкции). Визуелни модели- може да биде се што ќе може детето да го инспирира (играчка, слика, цртање од страна на возрасни). Визуелни инструкции- може да бидат сликовни или пишани и да обезбедат јасна структура и очекување.
- **Менување на задачи во повеќе делови**-Ако е потребно објектот што се црта може да се подели на делови. На пр.Цртање на куќа се мисли на цртање на две хоризонтални линии и две вертикални линии, потоа две линии што доаѓаат од врвот до дното, правејќи триаголник итн.
- **Да се обезбеди физичка, сензорна подршка**- Ако детето ги користи материјалите несоодветно обезбеди им замена (ако џвака четка обезбеди нешто соодветно за џвакање). Некои шкрабања ќе започнат во ред, потоа понесени од кинестетското чувство децата прават удари. Треба терапевтот да обезбеди нежен притисок на зглобот или рамото не детето, а со тек притисокот да се намалиод нашата рака.
- **Работата на детето да не се обесхрабрува**- Да се прослави нацртаното.
- **Да се даваат имиња на изолираните шкрабања**- на тој начин му се помага на детето визуелно да ја изолира сликата, да почне абстракно да размислува и да отвара начин за прешематско цртање. Базичните шкрабања да се персонализираат (вертикалните линии се пруга или тигар, точките се пуканки). Не е на одмет и и вклучување на звук, песна, слика, приказна.
- **Етикетирање на бои**- Ова вклучува етикетирање- човек, зграда, случка во одредена боја. Пр. Понеделник е црвен. Која е причината за избор на одредена боја тешко може да се утврди.

Работата со скулптури е многу тешка. Дводимензионалната работа- цртање или боење е обично полесна да се замисли . Но Тродимензионалното творење е поврзано со доцнење во развојот и тактилна одбрана

Треба да се земе во обзир дека кај аутистичните деца имагинативната игра е сиромашна, а кај некои и непостои. Тоа има големо влијание врз изведување на активностите со моделирање во 2Д, 3Д. Препорака е многу да се влијае во создавањето и развивањето на имагинативната игра, за да може да се примени наставната тема Моделирање и облијување во просторот.

Кај овие деца познато е дека не сакаат да бидат извалкани, па често работата со темпера, акварел, водени боици, боење со прсти и цели раце преставува проблем. Не треба да се откажуваме, туку постапно (пр. Валкање на само еден прст,потоа на два, па цела рака) во подолг период.

Покрај целта на ликовното образование- Запознавање со материјалите за работа и уметничко изразување, треба да се обрне големо внимание на чувствата и емоциите на децата при изведувањето на дадената активност, а да не се потенцира добиениот продукт. Сепак некои деца немаат развиен говор, па единствената комуникација им преставува сликата и говорот преку слики. Може да се открие некоја желба, тага, љубов, љубомора, траума. Таа активност може да се интегрира со останатите предмети.

Наставните содржини од предметот ликовно образование даваат можност за интегрирано целно и содржинско поврзување со останатите наставни предмети. Исто така, се дава можност за внатрешно интегрирано планирање на сите теми во согласност на потребите на учениците и планираните активности.

Годишен фонд на часови:

	ТЕМИ	Број на часови
1.	Цртање	16 часа
2.	Сликање	20 часа
3.	Скулптура	12 часа
4.	Графика	12 часа
5.	Дизајн и визуелни комуникации	12 часа
Вкупно:		72 часа

* *Забелешка: Бројот на часовите е даден ориентационо.*

Наставни средства:

- разни извори на учење од непосредната околина (предмети во природата и околината);
- дидактички средства и материјали;
- визуелни средства (предмети од непосредната околина, репродукции, детски творби, апликации и сл.);

- ❖ слајдови, сликовници, списанија и сл.;
- ❖ аудиовизуелни средства (ТВ, ДВД-плеер, видео-плеер, дигитален фотоапарат, дигитална камера, мобилен телефон, компјутер и други средства зависно од предметот);
- ❖ Интернет, образовни софтвери.

4. ОЧЕКУВАНИ РЕЗУЛТАТИ НА КРАЈОТ ОД ЦИКЛУСОТ VII-IX ОДДЕЛЕНИЕ:

Ученикот/ученичката умее да:

- во ликовниот израз свесно користи линии со различен интензитет, насоки и густини;
- користи цртеж како скица и како самостоен ликовен израз;
- разликува реален од илузија на процтор;
- умее со помош на ликовни елементи да претстави илузија на тродимензионален процтор;
- креативно компонира плоштини со различна текстура, тонска вредност;
- гради композиција со компонирање на линии, текстури, тонски вредности и големини;
- изразува ритам и контраст на линии и облици;
- успешно користи повеќе цртачки материјали;
- ги применува стекнатите знаења за пропорциите и перспективата во својот цртеж;
- со сенчење да прикаже волумен;
- да разликува линеарен од тонски цртеж;
- визуелните и тактилните знаења ги трансформира во ликовна целина;
- разликува уметнички дела (цртежи) од различни историски периоди;
- да го препознава цртежот како самостоен ликовен израз и како скица во делата на познати уметници;
- анализира и коментира цртежи на познати уметници и открива мотив, техника, композиција, стил.

- во својот ликовен израз свесно ги користи сознанијата за колористичките и естетските вредности на природата;
- разликува визуелен простор и илузија на простор;
- ги разбира поимите моделација и модулација во својот ликовен израз;
- разликува галериска слика, мозаик, витраж, фреска…;
- свесно меша бои и добива хроматски и ахроматски бои и тонови;
- трансформира хроматски во ахроматски композиции и обратно;
- користи градација на тон за да претстави илузија на процтор;
- забележува и применува во творењето симетрија и асиметрија;
- истражува и користи разновидни сликарски фактури и текстури;
- користи разновидни сликарски техники и постапки за сликање;
- забележува доминација на ликовен елемент – боја во ликовно дело;
- анализира и коментира слики на познати уметници.
- подготвува скица за графика;
- самостојно печати монотипија во една или повеќе бои;

- умее да печати графика во висок печат;
- изработува матрица за висок печат;
- ги препознава и разликува графичките техники (висок, длабок и рамен печат);
- користи линии со различен интензитет и густини за да прикаже текстура, тон;
- ги препознава и разликува техничките и ликовните квалитети на графики отпечатени во различна графичка техника;
- користи компјутер, скенер и печатач за изработка на дигитална графика.
- разликува минијатурна, галериска, скулптура во отворен процтор, монументална скулптура;
- свесно разликува и применува односи на големо-мало, текстури, ритам, единство;
- користи симетрија и асиметрија во скулптурата;
- разликува монолитна маса од целина од повеќе делови;
- ги забележува, препознава и коментира разликите помеѓу стабилна и мобилна скулптира;
- во творбата користи линија;
- во глина изработува релјеф и творба во полна пластика;
- компонира; големо-мало, плитко-длабоко, компактно, перфорирано, структуирано;
- изразува контраст на геометриските и аморфните форми;
- при творењето применува разни постапки;
- реализира творба од предмети кои ја загубиле својата првобитна функција;
- разликува релјеф, скулптура;
- анализира и коментира скулпторски дела од различни периоди;
- ја сфаќа улогата на скулптурата во секојдневниот културен и социјален живот.
- го препознава значењето на единството на практичното и естетското во применетата уметност и дизајнот;
- стилизира форми од флората и фауната и создава орнаменти;
- прави нацрт за костим за театарска претстава;
- креира идејни решенија за плакат, лого за одредена пригода;
- создава ликовно-графичко решение за книга;
- стрип
- анимација
- утилитарни производи
- изработува скица или макета за сцена;
- фотографира при што свесно одбира кадар и зумира;
- анализира театарска сценографија и костими за претстава;
- го користи компјутерот за креирање идејни решенија;
- креира анимација во компјутерски софтвер;
- умее да изработува дизајн за модерна амбалажа за македонски производи за извоз за широка потрошувачка;
- дизајнира нов современ комерцијален производ;
- ги применува стекнатите знаења за отварање на изложба за нови комерцијални, индустриски дизајнирани производи;
- анализира и коментира, зошто различни уметнички дела имаат различни цени.

6. ОЦЕНУВАЊЕ НА ПОСТИГАЊАТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Во текот на наставата редовно се следат и вреднуваат постигањата на учениците, се прибираат показатели за нивните активности, мотивираноста за ликовно творење, колективната соработка и сл. (формативно оценување).
Во текот на годината наставникот користи комбинација на описно и бројчено оценување. На крајот на наставната година се изведува само бројчена оценка.
Оваа компонента е составен дел на планирањето на наставникот за наставата и учењето.

- Оценување:

- опсервација на детето-ученик;
- разговор како начин на изразување;
- вербално опишување на сопствениот цртеж;
- степен на совладување на ликовните техники;
- индивидуални креативни способности;
- учество и изведба на ликовна творба;
- воочување и препознавање на разни предмети од непосредната околина и применување во ликовното творештво;
- презентација на ликовните ученички творби;
- креативно изразување и творење во ликовните техники;
- препознавање на ликовните техники и материјали;
- активно учество во тимската работа и др.

Учениците се оценуваат со бројочани оценки.

7. ПРОСТОРНИ УСЛОВИ ЗА РЕАЛИЗИРАЊЕ НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

Програмата во однос на просторните услови се темели на Нормативот за простор, опрема и наставни средства за деветгодишното основно училиште донесен од страна на министерот за образование и наука.

8. НОРМАТИВ ЗА НАСТАВЕН КАДАР

Воспитно-образовната работа во IX одделение може да ја изведува лице кое завршило:

- факултет за ликовни уметности- педагошка насока, VII/1 т.е 240 кредити;
- факултет за ликовни уметности со педагошка доквалификација, VII/1 т.е 240 кредити, со стекнато педагошко-психолошка и методска подготовка на акредитирана високообразовна установа.
- Дополнителна дефектолошка дообразба
- Филозофски факултет- Институт за дефектологија

Потпис и датум на утврдување на наставната програма

Адаптираната наставната програма по ликовно образование за IX одделение на деветгодишното основно образование за учениците со мултихендикеп во посебните училишта и посебните паралелки во основните училишта, врз основа на утврдената соодветна наставна програма за девтегодишно основно образование, на предлог на Бирото за развој на образованието, ја утврди

Министер

Бр.12-15180/1
22.09.2015 година

____
Abdilaqim Ademi

Изготвил: работна група, координатор Зоран Мазновски, советник
Контролирал: Трајче Ѓорѓиевски, раководител на одделение
Одобрил: м-р Митко Чешларов, раководител на сектор